

Özet

“Bilimsel tefsir” kavramından maksat, Kuran’daki fen bilimleriyle alakalı olan ayetlerin bilimin güncel verilerinden yararlanılarak yorumlanması ve Kuran ile bilim arasındaki mutabakatlara dikkat çekilmesidir. Tarih boyunca Kuran’ın bilimsel tefsiri üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında, birbirinden farklı üç ayrı görüş ortaya atıldığına şahit oluyoruz. Bilimsel tefsir yapmanın doğru olmadığını savunanlar, bilimsel tefsirin mümkün olduğunu ve yapılması gerektiğini savunanlar ve bilimsel tefsirin belirli şartlar dâhilinde olabileceğini savunanlar.

Kuran’ın bilimsel verilerle desteklenmeye ihtiyacı yoktur. Ama bilimsel verilerin Kuran’la teyidi söz konusu olabilir. Ama bu dahi kendi içinde riskler barındıran bir yaklaşım sayılabilir. Doğrusu, kâinatı Allah’ın kudret eliyle yazdığı bir kitap olarak görüp delicesine ve ibadet bilinciyle bilimsel araştırma yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuran, bilim, bilimsel tefsir, İslam.

Giriş

A. Bilimsel Tefsirin Tanımı

Bilimsel tefsir terimi iki kelimededen oluşmaktadır: Bilim ve tefsir. Öncelikle bu iki kelimenin tanımlarını yapmalıyız ki, bilimsel tefsir kavramı yerli yerine oturmuş olsun.

1. Bilimin Tanımı: Bilim kelimesini tanımlamaya geçmeden önce buna bağlı olan bilgi, bilim ve bilimsel bilgi kavramlarına işaret etmemiz gerekir.

Bilgi, bilen insanla bilinen varlık arasında kurulan bağıdır veya bu süreç içinde ortaya çıkan üründür. Bilim ise, gözlem yoluyla elde edilen olguları tanımlama ve açıklama yoluyla genellemelere ulaşmak ve bunları yine olgularla doğrulamak sürecidir. Bilimsel metoda

¹ Prof. Dr., ijss.conference@gmail.com

Bilimsel Tefsirin İmkânı Üzerine

gelince, evreni anlama doğa kuvvetlerini denetleme yolunda kullanılan zihnî ve fiilî eylemlerin tümüdür. (Yıldırım, 2010: 247)

Bu tanımda görüldüğü gibi bilgi, bilim ve bilimsel bilgi denildiğinde tamamen beşerin aklını kullanarak ve çeşitli yöntemler kullanarak ürettiği faaliyetler bütünü anlıyoruz. İkincisi bilimsel bilginin bir süreç olduğudur ki, bu süreçte bir dönemde üretilen bilimsel bilginin ileriki bir süreçte doğrulanma veya yanlışlanma ihtimali vardır.

2. Tefsirin Tanımı: Kuran bağlamında ifade edecek olursak, tefsir, Allah'ın kelmından kastedilen manayı beyan etmektir. Tefsir iki kısma ayrılır: Rivayet tefsiri ve dirayet tefsiri. Rivayet tefsiri, Kuran ayetlerini, Hz. Peygamber'den (s.a.s), sahabeden ve onlara güzellikle tabi olanlardan rivayet edilen haberlere dayalı olarak açıklama faaliyetidir. Dirayet tefsiri ise, Kuran-ı Kerim'i tefsirde yalnız rivayetlerle sınırlı kalınmayıp, Arap dili ve kuralları, diğer dini ilimler, felsefi ve fen bilimlerini referans alarak yorumlama faaliyetidir.

Buna göre “bilimsel tefsir” kavramını şöyle tanımlamamız mümkündür: Allah kelamı olan Kuran'da yer alan maddi evrenle alakalı ayetleri, doğrulanan veya henüz doğrulanmayan insani çabaların ürünü olan bilimsel veriler ışığında yorumlama faaliyetine “bilimsel tefsir” denir. Şu halde bilimsel tefsirin en önemli özelliği bilimlerin ilerlemesine ve değişmesine bağlı olarak değişmeye açık olmasıdır.

B. Bilimsel Tefsirin Tarihi Seyri

Bir tefsir yöntemi olması itibariyle “bilimsel tefsir”, ilk dönemlerde dirayet tefsiri içinde yer almaktaydı. Özellikle Kuran'daki kevnî/kozmetik ayetleri düşündüğümüzde, bu ayetlerle ilgili her tefsir ve yorumun dirayet tefsiri içinde yer aldığını ifade etmek mümkündür. Ancak daha sonra ve özellikle de 18. Yüzyıldan sonraki süreçte Batıda üst üste gerçekleşen Rönesans ve sanayi devrimleri İslam dünyasında adeta kelebek etkisi yaratmış ve bazı Müslüman âlimlerin Kuran'ı bir kısım bilimsel verilerle tefsir etmeye sevk etmiştir.

Bilimsel tefsir yöntemi, tarihsel süreç itibariyle teorik olarak İmam Gazzâli (505/1111) ile başlatılır ve Fahreddin Râzî (606/1210) tarafından da tefsire uygulandığı kabul edilir. (Güllüce, 2002: 81) M.18. yüzyıldan itibaren yoğunlaştığı görülen bilimsel tefsir çalışmaları ve bu çalışmalarla bilimsel tefsirin yeni bir ekole evrilmesi, mukabilinde pek çok eleştirileri de getirmiştir. Bu konuyu ayrı bir başlıkta sunacağımızdan, öncelikle bilimsel tefsiri savunanların delilleri ve bu delillerin onların iddiasına kanıt teşkil ettiğine bakmak istiyoruz.

2 وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

“Hem yerde hareket eden hiç bir canlı, kanatlarıyla uçan hiç bir kuş türü yoktur ki sizin gibi birer toplum teşkil etmesinler. Biz o kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik. Sonra hepsi Rab’lerinin huzuruna sevk edilip toplanacaklardır.”

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ - وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ³

“Bilinmeyen nice hazineler ve görünmeyen gayb aleminin anahtarları O’nun yanındadır. Onları Kendisinden başkası bilemez. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. O’nun haberi olmadan bir tek yaprak bile düşmez. Yer altı tabakalarının karanlıkları içindeki tek bir tane, hasılı yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.”

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى - وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ⁴

“Gün gelecek, her ümmetten kendilerine birer şahit getireceğiz. Seni de ümmetin üzerine bir şahit olarak getirip dinleyeceğiz. Ey Resulüm! İşte sana bu kutlu kitabı her şeyi açıklamak ve doğru yolu göstermek amacıyla indirdik ki, Allah’a itaat edecek olanlara, rahmetin ve müjdenin ta kendisi olsun.”

Bilimsel tefsiri hararetle savunan âlimlerimiz özellikle bu üç ayeti delil getirerek şunu demek istemişlerdir: Kuran’da bütün ilimler mevcuttur. Dolayısıyla bilim insanların çağlar boyu çalışarak elde ettikleri keşifler de Kuran’da bir şekilde vardır. Binaenaleyh bilim adamlarının bulduğu ve bulacağı her icat Kuran’ın çok önceden bildirdiği gerçeklerin tasdik ve teyidinden ibarettir. Bu da Kuran’ın aynı zamanda mu’ciz bir ilahi kelam olduğunun göstergesidir. Aslında bu anlayış Müslümanları uyuşturan ve onları araştırma ruhundan uzaklaştıran bir bakış açısıdır.

Öncelikle bu ayetlerle yapılan istidlalin ne derece isabetli olduğuna bakmak için ayetlerin tefsirleri üzerinde durmak gerekir.

1. Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık” ayetinin tefsirine baktığımızda, bazıları ayete “Biz Kuran’da aslını zikretmedik hiçbir şey bırakmadık”

² En’âm, 6/38.

³ En’âm, 6/59.

⁴ Nahl, 16/89.

Bilimsel Tefsirin İmkânı Üzerine

anlamını vermişlerdir. Yani buna göre Kuran’da her şeyin aslı ve nüvesi mevcuttur. Bazıları da ayette geçen “el-Kitâb” kelimesinin Levh-i Mahfûz olduğunu ve orada her şeyin bilgisinin mevcut olduğunu belirtmişlerdir. Bir diğer görüş ise “Gelecekte ihtiyaç duyacağınız ve sizin yararınıza olacak hiçbir şey yoktur ki, biz onu Kuran’da açıklamış olmayalım” şeklindedir. (Mâtürîdî, Tevilât: IV, 80)

Ayetle ilgili yorumlara baktığımızda, Allah’ın bizler için lazım olacak bilgileri birer çekirdek veya nüve halinde bildirdiği anlaşılmaktadır. Levh-i Mahfûz yorumu da dikkate alınması gereken bir açıklamadır. Zira mezkûr ayetteki “el-Kitâb” lafzına Allah’ın ilmini sembolize eden Levh-i Mahfûz anlamı verildiğinde ayetin bilimsel tefsire olan delaleti boşa çıkmış olmaktadır.

Kanaatimizce ayet üzerindeki yorumların bilimsel tefsire olan delaleti şu açıdan doğrudur: Kuran’da yerin, göğün, insanın, hülâsa var olan her şeyin araştırılıp incelenmesini teşvik eden onlarca ayet vardır. İşte bu ayet Kuran’da bilime yönelmeyi teşvik eden ayetlerin bulunması anlamında bilimsel tefsire delalet eder. Yoksa enfüsi ve afakî tefekküre ve araştırma zahmetine katlanmadan, oturduğu yerden Kuran’da her şeyin olduğu inancına sahip olunması veya gayr-i Müslimlerin icatları karşısında da “zaten bunlara Kuran 1400 sene önce mucizevî bir şekilde işaret etmişti” kolaycılığına kaçmak doğru olmasa gerektir.

2. وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık olan kitapta bulunmasın” cümlesinin yorumlarına baktığımızda, şunları görürüz: Taberî, ayette geçen “apaçık olan kitap”tan muradın Levh-i Mahfûz (Taberî, Tefsir: XI, 403), Beydâvî, Ebû Hayyân ve Neysâbûrî de Allah’ın ilmi olduğunu (Beydâvî, Tefsir: II, 165; Ebû Hayyân, Tefsir: IV, 536; Neysâbûrî, Tefsir: III/90) belirtmiştir.

Tefsirlerin hemen hemen tamamı “kitâb-ı mübîn”den maksadın Levh-i Mahfûz ve Allah’ın ilmi olduğunu ifade etmişlerdir. Aslında bu yorum bilimsel tefsir taraftarlarının delil olarak zikrettiği bu ayetin onlar lehine delil olamayacağını gösterir. Eğer onlara göre bu ayet bilimsel tefsire delil ise, Kuran’la Allah’ın ilmi eşitlenmiş olur ki bu imkânsızdır. Zira Allah’ın ilmi sonsuzdur, Kuran ile sınırlanamaz. Dolayısıyla bu ayet bilimsel tefsiri savunanlar için delil olamaz.

3. وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ “İşte sana bu kutlu kitabı her şeyi açıklamak amacıyla indirdik.” Yayha b. Sellâm bu ayeti “her şey”i, “helali ve haramı, emirleri ve yasakları, küfr ve imanı ve Allah’ın inzal ettiği her şeyi” (Yahya b. Sellâm, Tefsir: I, 83) diye tefsir etmiştir.

Taberî de açıklanan “her şey”i, “insanların bilmeye ihtiyaç duydukları helal ve haram, sevap ve cezadır” (Taberî, Tefsir: XVII, 278) diye tevil etmiştir. Mâtürîdî ise, ayeti surede zikredilen konuların adeta bir fezlekesi gibi tevil eder: “Her şeyi açıkladık” demek, surede zikredilen bütün nimet türleri ve bu nimetlere nasıl ulaşılabileceği, surede zikri geçen insanlara musahhar kılınan cevherler, vaadler ve cezalandırma tehditleri, düşmanların başına gelenler, Allah’ın gücü ve kudreti, kâfirlerin akılsızlığı ve inadı ve yapılması ve kaçınılması gerekenler vb. hususlar her şeyin açıklamasıdır.” (Mâtürîdî, Tefsir, VI, 554) Vâhidî ise yukarıdakilere benzer şekilde, ayete, “dini meselelerle alakalı ihtiyaç duyulan her şeyi açıkladık” (Vâhidî, el-Vecîz: I, 252) yorumunu yapmıştır.

Müfessirlerin ayete getirdikleri yorumlara bakıldığında, ayeti bilimsel tefsir taraftarlarının yaptığı gibi değil, ayetin geçtiği surenin siyakına (konteks) uygun olarak, bir diğer ifadeyle ayeti içinde bulunduğu bağlamdan koparmadan tefsir etmişlerdir. Kanaatimizce, doğrusu da bu olmalıdır.

Anlaşıldığı üzere, bilimsel tefsiri savunanların en güçlü delil olarak sundukları ayetler, aslında iddiaları için delil getirilecek açıklıkta ve netlikte olmayıp, özellikle ilk dönem müfessirleri tarafından onlar gibi yorumlanmamış, daha ziyade ayetin siyakı dikkate alınarak tefsir edilmiştir.

Bilimsel tefsir taraftarlarının getirdikleri delillere yönelttiğimiz eleştiriler, bizim bilimsel tefsire tamamıyla muhalif olduğumuz anlamına gelmemelidir. Şayet bizden bilimsel tefsirle alakalı Kuran’dan ayet getirmemiz istenilseydi, şu ayetleri delil olarak sunmak daha isabetli olurdu:

1. إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ ۖ
“Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip sürelerinin uzayıp kısılmasında düşünen insanlar için elbette birçok deliller vardır. Onlar ki Allah’ı gâh ayakta divan durarak, gâh oturarak, gâh yanları üzere zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünür ve derler ki: “Ey Yüce Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz.” (Âl-i İmrân, 3/190-191)

Ayette çok açık biçimde ve tefsire gerek duymayacak ölçüde insanlar ve özellikle inananlar tefekküre davet edilmektedir. Tefekkür ise eşya ve hadiselerde cereyan eden ilahi kudret ve hikmeti görmeye çalışmak ve görünce de “Seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederiz.

Bilimsel Tefsirin İmkânı Üzerine

Bizi cehennem ateşinden korusun” diye Ona yalvarmak ve Onu her halükarda (ayakta, otururken ve yan gelip uzanırken) zikretmek ve Onun azametini düşünmektir.

2. وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine göz göz ev (kovan) edin! Sonra da her türlü meyveden ye de Rabbinin sana yayılman için belirlediği yolları tut!” Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda (Allah’ın kudret ve hikmetine) delil vardır.” (Nahl, 16/68-69)

Bu ayet de açıkça insanları bal arısı üzerinde düşünmeye ve araştırmaya teşvik etmektedir. Arıların kendi içindeki sistematik davranışları ve bal yapma keyfiyetleri üzerinde tefekkür etmemiz ve onların dünyasına girerek o dünyayı bir kitap gibi okumamız gerektiğine işaret edilmektedir.

3. فِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ “Kesin inanmak isteyenler için yeryüzünde birçok deliller vardır. Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?” (Zâriyât, 51/20-21)

Allah yeryüzüne dikkatlerimizi çekerek kesin olarak inanmak ve imanında yakine ermek isteyenler için yeryüzünde pek çok deliller olduğunu ilan etmiş, bir de kendi nefislerimizdeki yani ruh ve bedenimizdeki ayet ve delillerin araştırıp, o ince tül perdesi gibi delillerin arkasındaki Hâlık ve Sâniî görmemizi istemiştir. Hatta Kur’ânî üslubun nezahet ve nezaketi gereği, bize “kör müsünüz?” değil de “Görmez misiniz?” diye seslenmiştir. Bu da Kuran’ın muhteşem! nezih üslubudur.

Bu minval üzere belki onlarca ayet daha alt alta yazabilir ve Kuran’ın bilime ne denli teşvikte bulunduğunu ifade edebiliriz. Kuran bu ayetleriyle aslında bilimsel tefsir yapmaya değil, varlığı didik didik araştırarak Allah hakkındaki marifeti arttırmaya teşvik etmiştir. Şu halde bu ayetlerin üç muhatabı vardır: Birincisi, objektif biçimde araştırma yapan bilim insanlarına yöneliktir. Bilim insanları yaptıkları araştırmaları dünya kamuoyuyla paylaşacak; ikincisi, Kuran üzerine çalışan insanlar bu ilmî verilerden Kuran’ı tefsir ederken yararlanacak ve üçüncü olarak geri kalan halk da yazılan ve sunulanları okuyarak veya dinleyerek iman ve yakinini arttırmaya çalışacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak, Kuran Allah'ın ezeli ve ebedi olan kelimidir. Onda en küçük bir çelişki olmadığı gibi zaman içinde değişimi de söz konusu olamaz. Diğer taraftan bilimler ve bilimlerin ürettiği veriler sürekli değişim halindedir. Mantıkî ve aklî olarak bakıldığında, değişmeyen sabit hakikatlerin değişen verilerle tefsir veya yorumlanması ciddi bir problemdir. Sonuçta Kuran'a değişebilen bilimsel verilerin izafe edilmesi her ne kadar Kuran'ın olağanüstü bir söz olduğunu isbat çabası gibi görünse de, onun güvenilirliğine nakise teşkil edebilecek bir faaliyettir. Bu nedenle bizim önerimiz, Müslüman bilim adamlarının varlık âlemini Allah'ın kudret kalemiyle yazdığı bir büyük kitap telakki ederek delicesine ve hallaç pamuğu gibi didik didik atarak tetkik etmeleridir. Aksi halde, "Kuran'da da zaten bunu destekleyen şu ayet vardır" denildiği anda yapılan araştırma ve varılan bilimsel veri bir dogmaya dönüşecek ve yeni bilimsel araştırmalara engel teşkil edecektir.

Kaynakça

- YILDIRIM, Cemal, *Bilim Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.*
- GÜLLÜCE, Veysel, *İbn-i Rüşd'ün Eserlerindeki Bilimsel Tefsir Örnekleri, Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 48, Sayı: 3, 2002.*
- MÂTÜRİDÎ, *Tevlâtü Ehli's- Sünne, Dâru'l- Kütübi'l- İlmîyye, Beyrut, 1426/2005.*
- BEYDÂVÎ, *Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't- Te'vil, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, Beyrut, 1418.*
- EBÛ HAYYÂN, *el-Bahru'l- Muhît fi't- Tefsîr, Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1420.*
- NEYSÂBÛRÎ, Nizâmuddîn, *Garâibu'l- Kur'ân ve Ragâibu'l- Furkân, Dâru'l- Kütübi'l- İlmîyye, Beyrut, 1416.*
- YAYHA B. SELLÂM, *Tefsîru Yahya b. Sellâm, Dâru'l- Kütübi'l- İlmîyye, Beyrut, 1425/2004.*
- TABERÎ, *Câmiu'l- Beyân an Te'vili Âyi'l- Kur'ân, Thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r- Risâle, 1420/2000.*
- VÂHİDÎ, *el-Vecîz fiTefsîri'l- Kitâbi'l- Azîz, Dâru'l- Kalem, Beyrut, 1415.*